

Maca JOGAN

Niko Toš et al.

Podobe o cerkvi in religiji

(na Slovenskem v 90-ih).

FDV-IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1999.

Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij je pod uredništvom Nika Toša v začetku junija letos (2000) izdal delo šestih avtorjev *Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)*. Prispevki Nika Toša, Vinka Potočnika, Sergeja Flereta, Marjana Smrketa, Sreča Dragoša in Sama Uhana se opirajo na bogastvo podatkov empiričnih raziskav, ki so bile opravljene bodisi samo v Sloveniji (v okviru raziskav SJM od 1968 naprej), bodisi v okviru mednarodnih projektov (v devetdesetih letih) kot so: Svetovna raziskava vrednot (WVS), Evropska raziskava vrednot (EVS), raziskava o religioznosti in cerkvi v okviru mednarodnega družboslovnega raziskovalnega programa (ISSP), vseevropska raziskava o religioznosti in moralnosti ter raziskava o religioznosti in odnosu do cerkve v srednje- in vzhodnoevropskih tranzicijskih državah (Aufbruch der Kirchen in Ost/Mitte/Europa, ki je bila zasnovana v okviru Pastoralnega foruma na Dunaju 1997).

Vsebinsko se prispevki gibljejo od čisto individualne (mikro) ravni zavesti do institucionalnega delovanja, od vprašanj vsebnosti religijskih nauk in vzorcev življenja pri posameznikih do regulativne vloge cerkve v hitro spreminjajoči se sodobni družbi. Osrednji predmet opisa in pojasnjevanja - slovenska drub - je primerjalno umeščen v evropski in svetovni socialni okvir, hkrati pa tudi v tok lastnega zgodovinskega razvoja v 20. stoletju, kar olajšuje razumevanje sprememb v religioznosti in cerkvenosti. Z uporabo zanesljivih in preskušanih analitskih metod so avtorji izoblikovali mozaik opisov in razlag, ki se med sabo dopolnjujejo in tako nudijo prepričljivo podobo stanja zdaj in tu ter tudi osnovne opore za spoznavanje zgodovinske dinamike. Na mnogostransko "uporabno vrednost" dela kažejo mnoga

spoznanja, od katerih naj omenimo le nekatera.

Sociolog, redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, N. Toš v prispevku "(Ne)religioznost Slovencev v primerjavi z drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi narodi" na podlagi podrobne analitske obdelave podatkov zbranih v sedmih srednje- in vzhodnoevropskih državah (1997) ugotavlja, da sodi Slovenija glede na stopnjo religioznosti skupaj s Češko in Madžarsko na dno lestvice, medtem ko sta na vrhu Poljska in Hrvaška. Nedvomno je umestno vprašanje, zakaj obstajajo tako velike razlike med državami, čeprav je v preteklih petdesetih letih šlo za podoben politični sistem. N. Toš je prepričan, da velike razlike v notranji religioznosti med državami določajo družbenokulturne razmere v posamezni družbeni skupnosti in dinamika globalnih razvojnih sprememb. V tem smislu sekularizacijskih teženj v opazovanih "postkomunističnih" državah ni mogoče pojasnjevati zgolj npr. z avtoritarnim političnim sistemom, temveč je smiselno razkrivanje ozadij, s katerimi se srečujejo krščanske verske skupnosti in cerkve tako na zahodu kot na vzhodu.

Izredni profesor za sociologijo religije in pastoralno sociologijo na Teološki fakulteti v Ljubljani Vinko Potočnik svoj prispevek "Katoliška cerkev in kristjan v zavesti današnjih Slovencev", ki temelji na podatkih iste mednarodne raziskave, uvaja s predstavitev stališč o položaju cerkve in vernikov v "komunističnem času". Pomembna je ugotovitev, da je 11% respondentov izjavilo, da so bili v tem času zaradi svoje vernosti osebno zapostavljeni in 18%, da se je to zgodilo komu od sodnikov ali znancev. Tudi odgovori na vprašanja o preganjanosti cerkve v komunističnem času so vredni vse pozornosti: 22% respondentov meni, da je bila cerkev v minulih desetletjih nenehno preganjana, 25% jih meni, da sploh ni bila preganjana, 45% pa jih ocenjuje, da je bila cerkev preganjana v določenih obdobjih. Avtor upravičeno sklepa, da izsledki raziskave "ne potrjujejo teze o vsesplošnem preganjanju vernikov in Cerkve" (85). Za današnji čas pa avtor med drugim ugotavlja, da je višja cerkvena pripadnost

kot vernost, da se torej cerkev pri večini respondentov upošteva kot "servis" za obrede prehoda: krst, cerkvena poroka, cerkveni pogreb. Zelo zanimive so tudi ugotovitve o tem, da "so prebivalci Slovenije precej nenaklonjeni javnemu izrekanju Cerkve o skupnih zadevah" (96), predvsem izjavljanju o vladni politiki. Za avtorja je tudi očitno, "da večina ljudi ne želi institucionalno bogate in močne Cerkve, marveč prej revno" (101). To pa je želja, ki se povezuje tudi s spreminjanjem samega lika kristjana: ta postaja pri mlajših vedno bolj "bledikast", oziroma "klasično" podoba kristjana postopno nadomešča krščanska usmeritev po izbiri, ki se kaže tako v odnosu do spolne morale kot do politike.

Na podatkih mednarodne raziskave sedmih srednje- in vzhodnoevropskih držav leta 1997 temelji tudi prispevek "Religioznost in politika", v katerem avtor - redni profesor sociologije na Univerzi v Mariboru Sergej Flere - med drugim ugotavlja, da verski nauk tudi religiozno usmerjenim ljudem ni glavni vir za politična opredeljevanja, kar je po avtorju znak sekularizacije. Sekularizacijsko tendenco potrjuje tudi razvrstitev stališč do trditve, da "k podobi kristjana sodi, da voli krščanske politične stranke": tri petine slovenskih anketirancev (60,9%) se ne strinja s to trditvijo, v celoti pa se strinja le 12,2%. Podobno stanje je v drugih srednjeevropskih državah npr. na Madžarskem, Hrvaškem, Slovaškem. Vendar tudi pri trdno religioznih le manjšina (13,8%) močno soglaša s prepričanjem, da lahko opravljanje političnih dolžnosti zaupamo le vernim politikom. Po avtorju lahko reakcijo slovenskega javnega mnenja na delovanje Rimskokatoliške cerkve v zvezi s političnim življenjem v devetdesetih razberemo iz strinjanja s trditvijo "Najvišji cerkveni dostojanstveniki naj ne bi poskušali vplivati na volilne odločitve ljudi": 1991 se je s to trditvijo strinjalo 25,5%, 1997 pa 61% respondentov; delež tistih, ki odločno zavračajo to trditev, se je tudi povečal - od 5,6% na 12,9%. Torej gre za polarizacijo z očitno naraščajočo večino, ki se zavzema za ločitev cerkve od države (politike). Ta težnja pa po avtorjevem prepričanju ne izvira iz "realso-

cialističnega" časa, temveč iz slovenske novodobnosti (144).

Docent za sociologijo religije in primerjalno religiologijo na FDV Marjan Smrke in docent za metodologijo družboslovnega raziskovanja na isti ustanovi Samo Uhan sta avtorja prispevka "Na vrhu gričev - toda ob vznožju socialne piramide?", v katerem na podlagi podatkov empiričnih raziskav v okviru SJM iz let 1968, 1978, 1989 oz. 1990 in 1998 razkrivata spremembe v odnosu med družbeno stratifikacijo in (ne)religioznostjo v Sloveniji v zadnjih treh desetletjih. Glede same narave vernosti ugotavljata, da v devetdesetih med vernimi prevladujejo do cerkve ravnodušni in religiozno necerkveni (teh je po podatkih leta 1998 63% od vseh tipov vernih skupaj, kar pa predstavlja 64,8% vseh anketirancev) ter da je "dogmatična vernost" izrazito manjšinska; razkrivata tudi značilne trende v tem času: zmanjševanje zaupanja v cerkev in duhovščino, izrazito naraščanje odklonilnega odnosa do politične vloge cerkve, rahel porast verovanja v "optimistične" dogme (nebesa, vstajenje) in uveljavitev različnih vrst vraževerja. Glede slojevskega učinkovanja pa avtorja razkrivata, da povezave iz preteklih desetletij v glavnem še obstajajo, vendar so bolj šibke: tudi v devetdesetih najdemo "več vernosti, več cerkvene vernosti, več dogmatične vernosti pri slojih, ki so v slabšem družbenem položaju. Manj vernosti,... in več 'nevernosti' pa v slojih, ki so v boljšem družbenem položaju." (157). Zanimiva je tudi ugotovitev glede vernosti uslužbencev: v devetdesetih se je vernost nižjih uslužbencev zmanjšala, vernost srednjih in visokih uslužbencev pa se je povečala. Ob teh spoznanjih se zdi domneva avtorjev o večji konformnosti uslužbencev upravičena.

Na podlagi več meritev ne/religioznosti v okviru SJM od 1968 do 1998 Niko Toš v svojem drugem prispevku ("Religioznost v Sloveniji v medčasovnih primerjavah") obravnava sekularizacijski trend, ki je bil za Slovenijo značilen zlasti v šestdesetih in sedemdesetih letih. V osemdesetih se je ta ustavil, prišlo je do naraščanja religioznosti, zlasti v prvi polovici devetdesetih, v drugi polovici devetdesetih pa so znaki, da oživlja

trend sekularizacije. Podobna dinamika spreminjanja religioznosti je značilna za celo zahodno Evropo, kot tudi spreminjanje same vsebine religioznosti: religioznost ljudi je tudi na Slovenskem vse manj cerkveno dogmatska, vse bolj svetna, zemeljska. Zmanjševanje dogmatičnosti in naraščanje izbirnosti oz. avtonomnosti ljudi kaže npr. odnos do Svetega pisma: 1991 je 28,9% vseh vprašanih sprejemalo stališče "Sveto pismo je božja beseda in jo je treba razumeti dobesedno", leta 1998 pa se je delež tako usmerjenih ljudi zmanjšal na 15,4%. Podobno lahko sklepamo o stopnji zaupanja cerkvi: tistih, ki nič ne zaupajo ali malo zaupajo cerkvi, je bilo 1991 52,4%, 1998 pa 79,9%, medtem ko se je delež tistih, ki v celoti ali precej zaupajo cerkvi od 1991 do 1998 zmanjšal od 36,9% na 11,2%; hkrati je narasel delež respondentov, ki so prepričani, da ima cerkev preveč moči, od 22,5% na 41,7%.

Zgodovinsko osvetlitev podobe o ne/religioznosti v zadnjem desetletju 20. stoletja na Slovenskem nudi prispevek docenta za občo sociologijo in predavatelja sociologije na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani Sreča Dragoša "Katolicizem in klerikalizem", v katerem svojo ugotovitev, da je strategija RKC glede odnosa med cerkvijo in državo še vedno nedorečena in "nejasna v istih točkah kot pred sto leti..." (189), utemeljuje s podrobnim prikazom polemike med dr. Alešem Ušeničnikom in dr. Janezom Evangelistom Krekom. V tej polemiki, ki je potekala 1908, je Ušeničnik zavrnil Krekovo pobudo o ločitvi cerkve od države, Ušeničnikovo stališče pa je obvladovalo držo cerkve skozi celo 20. stoletje in je aktualno tudi v devetdesetih, kar avtor utemeljuje z analizo stališč dr. Antona Stresa. Na vprašanje "Če bo sedanja cerkvena strategija sledila Ušeničnikovim smernicam iz začetka stoletja, kakšen odziv lahko pričakujemo Cerkev v slovenski javnosti?" avtor odgovarja, da "večinsko mnenje ni naklonjeno usmeritvam, ki jih danes poudarjajo cerkveni funkcionarji" (197), čeprav je večina Slovencev vernih. Avtorjevo domnevo, da današnje ravnanje Cerkve vključuje očitne elemente klerikalizma, potrjujejo izsledki njegove precizne

analize vsebine kolumn "Naš komentar" v verskem tedniku Družina od 4. januarja 1998 do 20. junija 1999. Med vsemi analiziranimi besedili je namreč v tem času 38% prispevkov s "kleronarnodnjaškim in militarističnim stilom" (207), več kot polovica teh je na presku religije s politiko. Od skupno 71 analiziranih komentarjev jih le 9 obravnava solidarnostne teme, to pa je področje, na katerem naj bi - po prepričanjih večine anketirancev - cerkev prvenstveno delovala (razen verske dejavnosti). Mimogrede ni odveč opozorilo: razkrivanje vsebnosti (klerikalistične) politične usmeritve ne pomeni vnašanja politike v "čisto" strokovno obravnavo; politika je namreč že v predmetu raziskave, gre predvsem za to, da se z znanstveno zanesljivimi pripomočki odkrije in označi.

V zadnjem prispevku ("Skica religijske različnosti: Poljska in Slovenija") avtorja Marjan Smrke in Samo Uhan utemeljujeta tezo, da sta v devetdesetih letih 20. stoletja ti dve družbeni skupnosti v dveh različnih znotraj latinsko religijsko-kulturnega vzorca. Glede na prepričljive kazalce "kulturne dominacije RKC v javni sferi", ki jih je izoblikoval poljski sociolog Pawel Zalecki, utemeljeno sklepata, da so "državljeni Slovenije izrazito manj religiozni oz. bolj sekularizirani kot Poljaki" (220), in da je mogoče govoriti o "precejšnji stopnji politične avtonomije slovenskih katoličanov" (218). Tako je npr. v Sloveniji v manjši meri kot na Poljskem navzoče sklicevanje politikov na socialni nauk cerkve; v Sloveniji ni bil uveden verski pouk v javne šole (čeprav se takšne zahteve RKC na Slovenskem ponavljajo); praznovanja državnih praznikov v Sloveniji ne vključujejo verskih elementov itd. Avtorja na koncu navajata tudi dejavnike razlik in poudarjata, da so nekateri dejavniki "nedvomno zgodovinski: RKC si je na Poljskem v zgodovini pridobila bistveno drugačno vlogo kot RKC na Slovenskem. Medtem ko si je poljska RKC pridobila velik ugled in zaupanje zaradi svoje nacionalno obrambne vloge v zgodovini, je v Sloveniji... opazen tudi zgodovinski spomin prebivalstva na tri napake RKC - na protireformacijo, na predvojni klerikalizem in na medvojni napake RKC v osrednji Sloveniji. Slovensko

prebivalstvo je bilo zato v času socializma bolj vključeno v evropske sekularizacijske procese kot poljsko in je danes bolj odporno na poizkuse 'rekatolizacije' družbe kot poljsko prebivalstvo.' (223)

Zanimivo bi bilo navesti še veliko podrobnih ugotovitev, ki so pomembne tako za prihodnje poglobljeno raziskovanje kot za ozaveščanje pripadnikov slovenske družbe o tem, kje smo, kam (lahko) gremo, kaj hočemo, kaj moremo itd. Odgovori na ta vprašanja so pomembni za vse delujoče osebnike, zlasti če nad njimi visijo enostranske posplošene oznake. S Podobami... smo dobili delo, ki omogoča zamejevanje in empirično preverjanje različnih zelo poenostavljenih sodb o religioznosti, o usodi vernikov in cerkve v ("komunistični") preteklosti, o nemoralnosti, o tem, da je slovenska družba v "moralnem razsulu" ipd., ki so postale že skoraj "zgodovinska resnica".

Skratka gre za delo, ki ustreza naslovu "Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)", za delo, ki bralca ne more zazibati v zaverovanost, zagledanost, temveč ga z množico razkritij spodbuja h kritičnemu premisleku in (morebiti ponovnemu) ovrednotenju vsakdanjega dogajanja. To je pripomoček, ki pomaga razkrivati najrazličnejše "modne muhe in zablode", rabe in zlorabe v duhovnem oblikovanju ljudi, ki lahko prispeva k povečanju kulture dialoga in strpnosti na Slovenskem.

Vseh sedem prispevkov šestih avtorjev - vsak po svoje - omogoča, da se učrvstijo nekatere oporne točke zgodovinskega spomina. Zaradi tega je knjiga priporočljiva zlasti za tiste, ki so v svojem relativizmu prepričani, da je najprej rojstvo in šele nato spočetje (če se izrazim z metaforo) in ki manjšinsko izkušnjo posplošujejo na večino prebivalstva. Ti se bodo lahko prepričali, da "čas veselja in sreče" za večino ni nastopil šele leta 1990. Delo predstavlja tudi nezamenljiv vir in spodbudo za prihodnja raziskovanja tega kompleksnega pojava, in čeprav naj bi šlo za "izhodiščne študije,... ki se bodo čez čas izoblikovale v obsežnejše zaokrožene monografske obdelave", bi bilo resnično škoda, če ne bi bilo objavljeno že v tej obliki, kot meni urednik N. Toš (9).

Milan JAZBEC

Anton Grizold, Bogomil Ferfila

Varnostne politike veselil

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2000, 467 str. ISBN 961-235-031-0

Sodobno varnost, to je tisto, ki jo v odločilnih potezah opredeljujejo spremenjene mednarodne razmere po koncu hladne vojne, se kot paradigmo obravnava v treh temeljnih konceptih: kot individualno, nacionalno in mednarodno. Njeno razumevanje je torej vse bolj izrazito vpeto v mednarodno okolje, s tem pa tudi njeno zagotavljanje vse bolj postaja ne le pristojnost držav in njihovih zvez, temveč celotnega mednarodnega sistema. V njem se, zaradi omenjenih sprememb, vse bolj kaže vodilna vloga peterice veselil: ZDA, Rusije, združujoče se Evrope, Kitajske in Japonske. Celovita in podrobna analiza njihovega varnostnega obnašanja je predstavljena v najnovejšem slovenskem družboslovnem delu z naslovom "Varnostne politike veselil". V njem avtorja, dr. Anton Grizold in dr. Bogomil Ferfila, profesorja na ljubljanski FDV, s kombinacijo varnostnih in globalnih študij na metodološko poenoten in vsebinsko izčrpen način predstavi omenjeno problematiko in ji dodata še analizo soočanja ZDA in RF v Arktiki ter poglavje o vojaški ekologiji.

S koncem hladne vojne se je mednarodno varnostno okolje temeljito spremenilo, in to posledično narekuje oblikovanje nove sestave celotne svetovne moči in odnosov med globalnimi akterji. V tej sestavi moči imajo trenutno odločilen položaj ZDA (njim je namenjeno prvo poglavje v tej knjigi), ki so danes edina svetovna veselila na vseh treh temeljnih področjih hkrati: gospodarskem, političnem in vojaškem. To dejstvo je v veliki meri zgodovinsko pogojeno: ZDA so imele v obdobju 1815 do 1917 zelo stabilne varnostne razmere in so lahko svojo nacionalno varnost zagotavljale z majhnimi sredstvi in brez velikih stroškov. Razvoj njihove velike vojaške moči, ki je postala močna podpora zunanji politiki, je posledica politične in vojaške vključenosti v obe svetovni vojni v 20. stoletju. Skozi ta čas je